

ХМЕЛЬ А.О., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Хмель Анастасія Олександрівна (1983 р.н.). У 2005 р. закінчила факультет політичних наук Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Отримала ступінь магістра політичних наук (2005 р.). Зав. кабінетом кафедри всесвітньої історії МДГУ ім. Петра Могили.

ІСПАНСЬКІ ПОДІЇ 1936 РОКУ ТА ДИПЛОМАТІЯ ФРАНЦІЇ

Автор статті виокремлює і аналізує напрямки французької дипломатії 1936 року та їх вплив на розвиток історичних подій в Іспанії.

The author of the paper allocates and analyses different directions of the French diplomacy in 1936 and investigates their influence on the development of historical events in Spain.

Історичну дату, 1936 рік, автор обрав не випадково, оскільки для Іспанії цей рік мав визначальне значення – перемога Народного Фронту на виборах могла дати країні спокій і зміну уряду на більш дієвий, але, на жаль, принесла військовий заколот, чотириохрічну громадянську війну. В той період Іспанія стояла на перехресті шляхів, але вибір робила не вона, а міжнародна спільнота: допомагати або “не втручатися у внутрішні справи” цієї країни.

Події в Іспанії в 1936 році – це не випадковість, а закономірність, оскільки період з 1934 р. по 1936 р. характеризувався зростанням напружених відносин до межі громадянської війни [1].

Початок громадянської війни в Іспанії можна вважати одною з найбільш показових подій – передвісниць Другої світової війни. Іспанські події сповістили про масштаби майбутньої війни і про сили, між якими буде йти боротьба: Франція, Англія, СРСР, Італія, Німеччина. Таким чином, на той час іспанська громадянська війна (а особливо 1936 рік) була “мініатюрною” версією загальноєвропейської війни. Європейські демократії проголошували своє “невтручання” і діяли за цим принципом. Особливе значення в іспанських подіях 1936 року мала позиція Франції, оскільки допомога їй або “невтручання” у війну в Іспанії могли мати вирішальну роль як для початку (або “непочатку”), так і для результату громадянської війни.

Найбільш вагомим внеском у вивченні цієї проблеми є праці Х. Томаса, С. Пейна, М. Туньона, С. Суньєра, Е. Гобсбаума, С.П. Пожарської, І.М. Майського, Дж. Гренвілла, Сорія Жоржа, Табуї Женевьєви, П. Лаврова, С.В. Проня, Ю.Є. Єгорова.

Метою цієї статті є аналіз історичних подій в Іспанії в 1936 році та ставлення до них французького уряду. Непослідовність французької дипломатії і дій французького уряду щодо Іспанської республіки мали вирішальне значення у розвитку подій в Іспанії.

Поштовхом до військового заколоту стала перемога на виборах у кортеси Народного Фронту 16 лютого 1936 р., де ліві партії здобули більшість місць [2]. Нові соціалістичні кортеси 10 квітня проголосували за відставку президента Нісето Алкала Самора-і-Торреса, який, на їх думку, перевищив повноваження і замінили його республіканцем Мануелем Асанья [3]. Ця перемога не мала вирішального значення, оскільки започаткувала не стільки дієздатний уряд лівих, як розкол у суспільстві.

Військовий заколот розпочався 18 липня 1936 р.: у 12 містах метрополії і 5 північно-африканських містах. 19 липня війська республіканців відстояли Мадрид, узявши штурмом казарми, де знаходилися великі військові об'єднання повстанців. Заколотники не змогли встановити контроль над всією країною у ході однієї швидкої операції. Через деякий час чітко визначилися межі територій,

контрольовані націоналістами і республіканцями, як і ресурси, які знаходилися у їх користуванні, розділені порівну в материковій Іспанії з урахуванням того факту, що на боці республіканського уряду залишалась приблизно половина сухопутних військ, більша частина авіації і майже увесь військово-морський флот. Рівновага, однак, скоро виявилася порушеною на користь націоналістів, після того як Гітлер і Муссоліні надали у користування Франко транспортні літаки для перебазування африканської армії на Піренейський півострів [4].

Після загибелі 20 липня 1936 року генерала Санхурко повстанців очолив Франсіско Франко Баамонде. 22 липня він звернувся в Берлін і Рим з проханням про підтримку, яка була надана. 28 липня німецькі і італійські літаки прибули в Тетуан і приступили до транспортування військ через Гібралтарську протоку. 2 червня в територіальні води Іспанії ввійшли об'єднані ескадри німецьких та італійських кораблів. Керівництво повстанців дотримувалось спільних поглядів на стратегію і тактику війни.

Оскільки заколотників підтримала більша частина армії, на допомогу вірним уряду частинам почали формуватися військові сили за рахунок населення, яке співчувало республіці. 3 грудня 1936 року з допомогою радянських військових спеціалістів республіканський уряд приступив до створення регулярної Народної армії.

Війна в Іспанії набувала міжнародного характеру завдяки допомозі з боку інших країн. Першими в ній взяли участь, як автор зазначав вище, Німеччина і Італія, потім допомогу (правда іншої сторони) надав СРСР. Радянський Союз постачав республіканців, Німеччина та Італія – війська генерала Франко. Перша відчутна допомога поступила від Люфтваффе – у вигляді партії бомбардувальників “Юнкерс” і винищувачів “Мессершміт”. За ними прийшов італійський експедиційний корпус з легкими танками та літаками. Тим часом кораблі з радянськими літаками, пілотами, артилерією і танками, спрямованими на допомогу республіканцям, теж досягли портів на Східному узбережжі Іспанії. Крім того, СРСР і комуністи інших країн під егідою Комінтерну організували 6 так званих “інтербригад” [5], які набирали з добровольців-антифашистів за межами Іспанії.

Наприкінці липня столицею націоналістів проголошено Бургос. Генерал Мола створив там військову хунту. Однак наприкінці вересня – початку жовтня генерали, що входили до військового складу хунти, визнали її верховним головнокомандуючим генерала Франко [6].

4 вересня 1936 року в Мадриді було сформовано новий уряд Народного фронту на чолі з Франсіско Ларго Кабальєро; до його складу цього разу увійшли каталонські і баскські націоналісти, до яких потім приєдналися анархо-синдикалісти. Перші пароплави з радянським

озброєнням прибули в Картахену і Аліканте у жовтні 1936 року саме на прохання уряду Кабальєро.

1 жовтня 1936 р. повстанці призначають Франко главою іспанської держави. Чотири колони повстанців на чолі з Еміліо Молою поступово сходилися біля Мадрида, де, за його словами, знаходилася “п’ята колона”. 6 жовтня починається облога столиці. 18 листопада уряд Франко визнають Німеччина і Італія.

Складні обставини вимагали подальшого згуртування всіх демократичних сил, укріплення антифашистського фронту, створення централізованого, справжнього народного уряду, проведення економічних, військових, політичних і соціальних перетворень у країні.

У ті часи для Іспанії та її народу вкрай необхідна була допомога сусідньої держави – Франції. З самого початку військового путчу іспанський уряд звернувся за допомогою до Франції, з якою у грудні 1935 року було укладено французько-іспанську угоду, за нею у Франції розміщувалися іспанські замовлення на військові матеріали, а у французькому банку – депонувалося іспанське золото [7]. Проте фактичної допомоги з боку Франції так і не було надано.

Автор цієї статті зробив спробу проаналізувати дії французького уряду в той період і дійшов висновку, що напрями його зовнішньої політики залежали від політики правлячих кіл і впливу англійського уряду. Але в інтереси перших так і не входила допомога іспанському республіканському уряду. Французький уряд маніпулював між правлячими колами, які були за змову з фашистськими державами, англійським урядом, що дотримувався політики “невтручання”, та французьким народом, більшість якого була незадоволена політикою власного уряду.

За угоду з Гітлером французькі політики, в тому числі і деякі члени уряду, погоджувались заплатити будь-яку ціну. Тим більше, що такою ціною були інтереси і навіть території інших країн. Ідея союзу з Німеччиною чітко проявилася пізніше. Восени 1937 р. німецький посол у Відні фон Папен, що таємно прибув до Парижа, провів ряд бесід політичного характеру з Пьєтрі, Бонне, Рейно, деякими сенаторами і керівниками органів преси, а також з прем’єр-міністром Шотаном. Далі переговори продовжувались у німецькій столиці [8].

Англійський уряд погрожував, що в разі надання Францією допомоги республіканському уряду Іспанії сама вона не може в разі потреби розраховувати на підтримку Великобританії. Тому англійський принцип “умиротворення” ліг в основу французького принципу “невтручання”. Уряд Франції прийняв рішення про заборону експорту військових матеріалів у Іспанію і проголосив політику “суворого нейтралітету”. В перших числах серпня 1936 р. рада міністрів Франції закликала інші держави не втручатися в

іспанські події. Так з'явилася на світ політика "невтручання", якої дотримувалися Франція, Великобританія і США [9].

Але всередині Франції існувала "третя сила", яка вимагала від уряду надання допомоги Іспанії. Цю силу втілювали французькі робітники, соціалісти і комуністи, які висловлювали своє незадоволення діями уряду страйками. За підтримку легітимного іспанського уряду виступали і деякі представники самого французького уряду, зокрема Леон Блюм. Тому боротьба велася не тільки на міжнародному рівні, а і всередині самої держави і уряду. На жаль, робітники на чолі з комуністичною партією не мали вагомих важелів, щоб надати допомогу Іспанії.

Необхідно прослідкувати за діями Л. Блюма, який часто змінював свою позицію відносно республіканської Іспанії. Так, 20 липня 1936 р. іспанський посол у Франції Хуан Франсіско де Кардена зустрівся з Л. Блюмом і міністром авіації П. Котом і попросив допомоги. Йому не відмовили, сказали, що достатньо зробити офіційну заяву французькому уряду за власним підписом з перерахуванням зброї, і вимога буде задоволена. Кардена сповістив про це військовому аташе Барросу і Кристобалу дель Кастильо. Після цього він подав у відставку [10]. Саме в цей день дель Кастильо запропонували підписати чек для оплати вартості замовлення. Він відмовився і теж подав у відставку. Так зробив і військовий аташе. Спроба міністра авіації П. Кота у відповідності з вимогою іспанського уряду послати в Мадрид зброю і військову амуніцію закінчилася нічим. Французька преса сповістила увесь світ про те, що продаж зброї іспанському уряду втягне Францію до міжнародного конфлікту.

Британський прем'єр-міністр Стенлі Болдуїн зібрав 22-23 липня у столиці Англії голів французького і бельгійського урядів, а також міністрів закордонних справ. Л. Блюм вирішив поїхати тільки завдяки наполегливості А. Леже, який вважав цю поїздку необхідною. Леже мав надію, що після візиту в Лондон Л. Блюм змінить власну позицію і утримається від виконання обов'язків за французько-іспанським договором.

Після повернення з Лондону Л. Блюм змінив рішення, його позиція була вже не така стійка. Так, на першому засіданні 25 липня міністри вирішили шукати обхідні шляхи для допомоги іспанському уряду. Уряд Франції "вдався до послуг Мексики, країни, яка відносилась доброзичливо до Іспанської республіки, і уклав із нею договір про поступку прав на продаж зброї, яка б доставлялась в Іспанію завдяки її посередництву. Але продаж літаків обмежили "неозброєними" машинами" [11]. Таким чином, це було перше порушення франко-іспанської торгівельної угоди.

На другому засіданні ради міністрів, яке відбулося 1 серпня, після того як стало фактом

втручання фашистської Італії в іспанські справи на боці путчистів, Л. Блюм заявив, що тепер Франція отримала повну свободу дій, і погодився на допомогу уряду Іспанії.

5 серпня засідання ради кабінету, яке передувало призначеному на завтра засіданню ради міністрів, пройшло в жорстких суперечках між прибічниками поставок зброї і тими, хто вимагав їх припинення. 10 міністрів були "за" допомогою і 8 "проти" [12]. Опинившись у скрутному становищі всередині свого уряду, Л. Блюм 7 серпня хотів подати у відставку, але колеги його відрадили. 8 серпня він сказав Хіменесу де Асуа, віце-голови кортесів, що виконання обіцянок відносно Іспанії і допомога їй призведе до виходу соціалістів з уряду, а це – до урядової кризи [13].

На початку вересня 1936 р. Л. Блюм запропонував Риму і Лондону, а потім, порадившись, Берлину, Москві і Лісабону підписати угоду, яка б мала метою прийняти загальні правила "невтручання" [14]. Проект цієї угоди був розроблений французьким міністерством закордонних справ.

Двадцять сім держав, які підписали угоду про невторучання, мали надіслати акредитованих при уряді Англії послів європейських країн або повірених у справах у комітет, який знаходився в Лондоні. Він носив назву – Міжнародний комітет з питань невторучання в справі Іспанії. Головував у ньому лорд Плімут. Комітет мав тільки спостерігати за тим, чи виконують свої обіцянки ті держави, що підписалися під угодою невторучання. Комітет був абсолютно незалежним від Ліги Націй [15].

Комітет почав свою діяльність 9 вересня 1936 року. Тільки дві європейські держави не надіслали своїх делегатів: Іспанська республіка, яка була виключена з кола учасників, і Швейцарія, яка, вірна власному нейтралітету, відхилила запрошення. Комітет, звичайно, не приніс користі, оскільки, за задумкою Стенлі Болдуїна, роль комітету по невторучанню повинна була бути зведена до ролі підсліпуватого і тупого на вухо спостерігача, який обмежив би діяльність лише поверхневим вивченням скарг, що до нього поступали.

Від Франції в Комітет увійшов Шарль Корбен. Вирішальну роль у ньому відіграла п'ятірка провідних діячів – Плімут, Карт'є, Пальмшерн, Масарик і Корбен, які мали схожі погляди [16].

У середині вересня 1936 р. Комітет одержав багато нових повідомлень і скарг, в яких з подробицями розповідалось про нові поставки німецького і італійського озброєння і йому потрібно було обмежити допомогу, яку надавали Італія і Німеччина. 14 вересня 1936 р. було створено постійно діючий підкомітет для попереднього обговорення питань, перш ніж виносити на пленарні засідання. Це було зроблено для того щоб, по-перше, обмежити до

дев'яти число представників держав-членів, які мали право бути присутніми на засіданнях підкомітету, а, по-друге, дозволяло замінювати стенограми з повідомленнями про порушення угоди державами-членами комітету коротким викладом подій у дуже пом'якшеному вигляді.

Комітет і постійний підкомітет стали, таким чином, двома головними важелями в процедурному механізмі невтручання. Коли бурхливі дебати, які виникали на пленарному засіданні, погрожували викликати небажаний відгук у суспільній думці, зараз же знаходилося багато причин, щоб перенести це питання на розгляд у підкомітеті. Ця тактика "приглушувача" при всьому своєму цинізмі насправді виявилася дуже плідною.

З вересня по грудень 1936 року постійний підкомітет засідав 17 разів, тоді як пленарні засідання збиралися 14 разів (пізніше, в 1937 р., відбулося всього 14 пленарних засідань, а підкомітет збирався 69 разів). Робота підкомітетів велася таким чином, щоб питання, які там обговорювалися, не виносилися за межі стін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гренвилл Дж. История XX века. Люди. События. Факты / Пер. с англ. О. Суворов. – М.: "Аквариум"; 1999. – С. 231.
2. Гобсбаум Е. Вік екстремізму. Коротка історія XX віку. 1914-1991. – К.: Видавничий дім "Альтернативи"; 2001. – С. 148.
3. Гренвилл Дж. Указ. соч. – С. 233.
4. Дюпуи Р. Эрнест, Дюпуи Н. Тевор. Харперская энциклопедия военной истории с комментариями издательства "Полигон". Всемирная история войн. Кн. 4.: 1925-1997 г. – Санкт-Петербург: Полигон, Москва: АСТ, 2000. – С. 33-35.
5. Там само. – С. 37-38.
6. Гренвилл Дж. Вказ праця. – С. 234.
7. История Франции в 3 томах. Т. 3. Редакционная коллегия: А.З. Манфред / Отвеств. ред. В.М. Далин, В.В. Загладин, С.Н. Павлова, С.Д. Сказкин. – М.: издательство "Наука", 1973. – С. 189.
8. Там само. – С. 193.
9. Там само. – С. 188.
10. Табуи Женевьева. 20 лет дипломатической борьбы: [Монография]: [Канун Второй мировой войны] / [Пер. Ю. Бельского и др.] – М.: Грифон-М., 2005. – С. 233-235.
11. Сориа Жорж. Война и революция в Испании, 1936-1939: в 2 томах, Т. 1. – М.: Прогресс, 1987. – С. 148.
12. Гренвилл Дж. Указ. соч. – С. 232.
13. Сориа Жорж. Указ. соч. – С. 151.
14. Там само. – С. 149.
15. Табуи Женевьева. Указ. соч. – С. 237.
16. Сориа Жорж. Указ. соч. – С. 156.

Таким чином, можна зробити висновки, що військовий заколот, що відбувся в Іспанії в 1936 році, був подією суперечливою, виник не випадково, мав негативні наслідки для Іспанії, яка із закінченням громадянської війни опинилася під владою диктатора на 34 роки. Невиправданим залишається той факт, що Франція відмовилася від умов французько-іспанського договору і не виконала своїх обіцянок. Її "невтручання" обернулося для Іспанії громадянською війною. Французька дипломатія виграла час (відсунула можливу дату початку Другої світової війни) у маневруванні між обіцянками Іспанії, союзом з Німеччиною і домовленостями з Англією.

Аналізуючи події того часу, можна зробити припущення, що республіканський уряд Іспанії програв громадянську війну 1936 – 1939 років з трьох причин: млявості у його діях, відсутності духу єдності і політики "невтручання", перш за все, з боку Франції, яку потрібно було надати на першій стадії перебігу військових дій.

Надійшла до редколегії 11.04.2008 р.